

A Reflection on the Scientific Achievements and Research Orientations of Iranian Educational Management Professors

H. Lotfi¹ & R. Hosseingholizadeh*

1. Ph.D. Student of Educational Management, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

* Corresponding Author: Associate Professor of Educational Management, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: rhgholizadeh@um.ac.ir

Abstract

Objective: The main purpose of this article is to reflect on the scientific achievements of educational management academic members in Iranian public universities with an emphasis on recognizing their research orientations.

Materials and Methods: To achieve this goal, the documentary research method of systematic review was used for the content analysis of research-based articles conducted by academic members. After visiting the personal page of about 170 faculty members affiliated with groups in the field of educational management, including the department of educational sciences, and by purposeful sampling method (with the criteria of having a doctorate in educational management, educational planning, higher education, education), 2440 articles published by 76 educational management academic members were analyzed. In general, the data obtained in terms of the annual distribution of the frequency of articles published during the years 1987 to 2018, the share of academic members as "corresponding author" or "co-author", the rate of articles published nationally and internationally, the methodological approach (quantitative, qualitative and mixed) of the published articles and finally the thematic orientation of the published articles in different thematic areas and levels of general education, higher education and organizational education management were analyzed by open and axial coding method. To provide credibility in the research, the techniques of maximum description, researcher self-review, peer review (expert), and research audit were used.

Result and Discussion: The findings indicate a sudden acceleration and increase in the number of articles published during the last ten years, especially between 1992 and 1996; one of the main reasons can be attributed to the significant growth of graduate courses and the revision of the regulations of universities faculty members' promotion with emphasis on increasing scientific productions. In addition, the results showed about 60% of research articles, professors of educational management have the role of corresponding author, and the thematic orientation of professors to educational management is more focused on the level of higher education with 46% and general education (education) with 33% and organizational training with 18%. A comparison of the share of educational management professors in publishing articles in domestic and foreign journals indicates very low participation of educational management professors at the international level (13%), especially in reputable journals compared to domestic journals (87%) is significant. In addition, the tendency to use quantitative approaches, especially correlational and survey research methods (74%) has affected the quality of published articles far from the idea of active knowledge production.

Keywords: Educational Administration, Scientific Achievements, University Academic Members Research Orientation.

مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی

مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی

بهار و تابستان ۱۴۰۱

دوره ۱۵، شماره ۱ (پیاپی ۲۸)

صفحات: ۸۵-۱۰۴

DOI: 10.52547/MPES.15.1.85

ISSN: 2423-5261

E-ISSN: 2538-6344

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۴/۱۰ بازنگری مقاله: ۱۴۰۰/۷/۸

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۸/۲۹ چاپ مقاله: ۱۴۰۱/۱/۱

تأملی بر دستاوردهای علمی و جهت گیری های پژوهشی استادان مدیریت آموزشی ایران

حمیده لطفی^۱ و رضوان حسین قلی زاده*

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، گروه مدیریت آموزشی و توسعه منابع انسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

* نویسنده مسئول: دانشیار گروه مدیریت آموزشی و توسعه منابع انسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران
rgholizadeh@um.ac.ir

چکیده

هدف: هدف اصلی این نوشتار، تأملی بر دستاوردهای علمی استادان مدیریت آموزشی در دانشگاه های دولتی ایران با تأکید بر شناخت جهت گیری های پژوهشی آنان می باشد.

مواد و روش ها: برای دستیابی به این هدف از روش پژوهش اسنادی از نوع مرور نظام مند به منظور بازخوانی پژوهش های انجام شده توسط استادان مدیریت آموزشی بهره گرفته شد. پس از مراجعه به صفحه شخصی حدود ۱۷۰ عضو هیئت علمی وابسته به گروه های دارای رشته مدیریت آموزشی از جمله گروه علوم تربیتی، و پایش نمونه براساس روش نمونه گیری هدفمند (با ملاک های دارا بودن مدرک دکتری مدیریت آموزشی، برنامه ریزی آموزشی، مدیریت آموزش عالی، آموزش و پرورش)، سرانجام ۲۴۴۰ مقاله علمی پژوهشی انتشار یافته توسط ۷۶ نفر از استادان مدیریت آموزشی مورد تحلیل قرار گرفت. داده های به دست آمده برحسب توزیع سالانه فراوانی مقالات علمی-پژوهشی منتشر شده طی سال های ۱۳۶۶ تا ۱۳۹۷، سهم مشارکت استادان به عنوان «نویسنده مسئول» یا «همکار»، سهم مقالات انتشار یافته در سطح ملی و بین المللی، رویکرد روش شناختی (کمی، کیفی و آمیخته) مقالات منتشر شده و در نهایت جهت گیری موضوعی مقالات منتشر شده در حیطه های موضوعی مختلف و سطوح مدیریت آموزش عمومی، آموزش عالی و آموزش سازمانی با روش کدگذاری باز و محوری مورد تحلیل قرار گرفتند. به منظور تأمین اعتبار نتایج نیز از تکنیک های توصیف حداکثری، خودبازبینی محقق، بازبینی توسط همکار (متخصص) و حسابرسی پژوهشی استفاده شد.

بحث و نتیجه گیری: یافته ها حاکی از شتاب یک باره و افزایش شمار انتشار مقالات طی ده سال اخیر به ویژه بین سال های ۹۲ تا ۹۶ می باشد که یکی از دلایل اصلی آن را می توان به رشد قابل توجه دوره های تحصیلات تکمیلی و بازنگری در آیین نامه ارتقای اعضای هیئت علمی دانشگاه ها با تأکید بر افزایش تولیدات علمی نسبت داد. علاوه بر این، نتایج نشان داد در حدود ۶۰ درصد مقالات پژوهشی، استادان مدیریت آموزشی نقش نویسنده مسئول را داشته و جهت گیری موضوعی استادان به مدیریت آموزشی بیشتر معطوف به سطح آموزش عالی با ۴۶ درصد و پس از آن به آموزش عمومی (آموزش و پرورش) با ۳۳ و آموزش سازمانی با ۱۸ بوده است. مقایسه سهم استادان مدیریت آموزشی در انتشار مقالات در مجلات داخلی و خارجی حاکی از مشارکت بسیار پایین استادان مدیریت آموزشی در سطح بین المللی (۱۳ درصد) به ویژه در مجلات معتبر در مقایسه با مجلات داخلی (۸۷ درصد) قابل ملاحظه می باشد. ضمن اینکه، گرایش بیشتر به استفاده از رویکردهای کمی به ویژه روش های پژوهش همبستگی و پیمایشی (۷۴ درصد) کیفیت مقالات منتشر شده را دور از انگاره تولید دانش فعال تحت تأثیر قرار داده است.

کلید واژه ها: استادان دانشگاهی، جهت گیری پژوهشی، دستاوردهای علمی، مدیریت آموزشی.

مقدمه

تاریخ مدیریت و رهبری آموزشی بازتاب تغییرات و تحولات فکری گوناگون در ضمن حیات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی است که با گذشت حدود دویست سال از عمر آن، چنانچه سال ۱۸۲۰ را نخستین زمان ظهور ایده مدیریت آموزشی در خاستگاه آن یعنی آمریکای شمالی تصور کنیم، از فقدان هویت علمی و بحران معرفت‌شناختی رنج می‌برد (هر،^۱؛ ۱۹۹۶؛ گلاس، کارور، ماسون، ایتون و پارکر،^۲؛ اپلاتکا،^۳؛ ۲۰۰۸)؛ جنگ پارادایم‌ها و جدال بین دانش نظری و دانش عملی، دستیابی به یک «دانش پایه»^۴ را در این حوزه با دشواری‌های زیادی مواجه ساخته است. چنان‌که بسیاری از محققان ضمن مرور نظام‌مند مطالعات و پژوهش‌های صورت گرفته طی دوره‌های زمانی مختلف، شواهدی ناظر بر عدم توافق بر سر هدف‌ها، موضوعات، روش‌ها و حدود و ثغور مدیریت آموزشی به دست دادند (اپلاتکا، ۲۰۰۸).

از مهم‌ترین این چالش‌ها می‌توان به چالش مفهومی «مدیریت آموزشی» در دو معنای «اداری»^۵ و «کسب‌وکار»^۶ و نیز «رهبری آموزشی»^۷ با نظر به تفاوت‌های ماهوی آن در سیر تحولات تاریخی و پارادایمیک و حتی کاربرد زبانی آن در فرهنگ‌های مختلف اشاره نمود (بوش،^۸؛ ۲۰۰۸). چنان‌که برخی محققان با نگاهی تاریخی به تحولات این حوزه به‌ویژه بعد از «جنبش نظریه»، هویت مدیریت آموزشی را به علوم اداری (دولتی) و مدیریت کسب و کار نسبت داده و از فقدان هویت و مشروعیت علمی آن سخن به میان می‌آورند (ازدمیر،^۹؛ ۲۰۱۱). علاوه بر این، مناقشه بر سر تعریف مدیریت و رهبری آموزشی به‌مثابه یک «علم»^{۱۰}، «رشته دانشگاهی»، «عمل حرفه‌ای»^{۱۱} و یا یک «حوزه مطالعه»^{۱۲} به آشفتگی نظری بیشتر این حوزه دامن زده و مانع از درک آن در یک چهارچوب منسجم و یکپارچه شده است. با این استدلال که مفاهیم اصلی و بنیادی این حوزه از علوم دیگر به عاریت گرفته شده و نمی‌توان مرزبندی دقیقی برای آن قائل شد. هرچند برخی نیز ماهیت میان‌رشته‌ای مدیریت آموزشی را فرصتی برای نوآوری در نتیجه بهره‌مندی از رویکردها و چشم‌اندازهای متنوع می‌دانند که به موجب آن امکان تحلیل و درک عمیق‌تر مسائل فراهم می‌شود و فعالان این حوزه را از گمراهی به واسطه الگوها و استانداردهای جهان‌شمول متأثر از پارادایم کارکردگرایی رهایی می‌بخشد (ایکات،^{۱۳}؛ ۲۰۱۶؛ گانتز،^{۱۴}؛ ۲۰۰۱). به‌ویژه آن‌که رویکرد فرهنگی اخیر به ماهیت مدیریت و رهبری آموزشی، وابستگی ماهیت مدیریت و رهبری آموزشی به متن و بافت فرهنگی جوامع مختلف، ایده تحقق یک «دانش پایه» جهان‌شمول را ناممکن کرده است (هالینگر و لیثوود،^{۱۵}؛ ۱۹۹۸؛ بایجوند،^{۱۶}؛ ۱۹۹۶؛ چنگ،^{۱۷}؛ ۱۹۹۶؛ دیموک و واکر،^{۱۸}؛ ۲۰۰۵). چنان‌که ریچارد بیتس^{۱۸} (۲۰۱۳) توصیه می‌کند مدیریت آموزشی باید از تلاش برای یک تئوری مسلم با این فرض که قوانینی را برای راهنمای مدیران استخراج نماید، دست بردارد و تقلید از علم اثبات‌گرایی را فراموش کند. اساساً ظهور رویکردهای جدید در اواخر قرن بیستم مانند تئوری انتقادی، فمینیسم، رویکردهای نژادگرا و پست مدرنیسم آنچه را که مبنای دانش در نظر گرفته شده است را تضعیف می‌کنند (اریچی،^{۱۹}؛ ۲۰۰۶).

1. Hare	2. Glass, Carver, Mason, Eaton & Parker
3. Oplatka	4. knowledge base
5. administrative	6. business
7. educational leadership	8. Bush
9. Özdemir	10. science
11. the practice of profession	12. field of study
13. Eacott	14. Gunter
15. Hallinger & Lithwood	16. Bajunid
17. Dimmock & Walker	18. Richard Bates
19. Örücü	

با گذر زمان، هرچه مدیریت آموزشی پیش رفته است، مرزهای آن نه تنها روشن تر نشده بلکه گسترده‌تر و البته مهم‌تر نیز شده است. یکی از دلایل مهم این پیچیدگی و گستردگی را می‌توان به آشفتگی‌های نظری و مفهومی آن در نتیجه پیوند با حوزه‌های علمی مختلف آموزش و پرورش، اقتصاد، جامعه‌شناسی، روانشناسی، مدیریت صنعتی، مدیریت عمومی، مدیریت کسب و کار، منابع انسانی و رفتار سازمانی نسبت داد (هر، ۱۹۹۶؛ بویان^۱، ۱۹۸۸؛ اپلاتکا، ۲۰۰۸؛ ۲۰۱۶؛ ۲۰۲۰؛ ایکات، ۲۰۱۵). انتشار طیف وسیعی از مقالات مروری به شیوه نظام‌مند در سراسر جهان، عدم یکپارچگی و اجماع نظر محققان دانشگاهی را در این زمینه مورد تأیید قرار می‌دهد و بر تنوع، گستردگی و پراکندگی موضوعات و محورهای مورد مطالعه دلالت دارند. به‌زعم دابینز و لی^۲ (۱۹۶۸) یکی از راه‌هایی که به کمک آن می‌توان روند پیشرفت دانش، مسائل نوظهور و مهم از آن میزان انحراف یک رشته علمی از رسالت خود را تشخیص داد، بررسی پژوهش‌های علمی معتبر در آن زمینه است (به نقل از هک^۳ و هالینگر، ۲۰۰۵؛ هالینگر، ۲۰۱۳). از میان مقالات معتبر در نشریات علمی، تأثیرگذارترین مقالات در یک حوزه که سیر مطالعاتی و مسیر علمی آن حوزه را در داخل یک کشور رقم می‌زند، مقالات پژوهشی منتشر شده توسط اعضای هیئت علمی آن رشته به‌عنوان نقش‌آفرینان اصلی تولید دانش می‌باشد که با مطالعات خود، به گسترش دانش نظری یا کاربردی در آن زمینه کمک نموده و یا بالعکس موجب انحراف آن رشته از رسالت اصلی و تمرکز بر حوزه‌های مطالعاتی پراکنده می‌شوند. بنابراین، با درک ضرورت تأمل بر دستاوردهای علمی منتشر شده توسط محققان دانشگاهی، هدف اصلی این پژوهش، مروری بر موضوعات محوری مورد مطالعه استادان مدیریت آموزشی در دانشگاه‌های کشور در راستای بازشناسی هویت دانشگاهی مدیریت آموزشی در ایران می‌باشد. این مطالعه بر این مفروضه اساسی از دیدگاه بورديو استوار است که دستاوردهای علمی یک رشته را می‌توان به‌منابه پیامد تعاملات متقابل و تحرکات علمی کنشگران در یک میدان (علمی) بر حسب میزان سرمایه‌ای که مدعیان و حامیان علم وارد آن می‌کنند، درک نمود (فرهمند، ۱۳۹۲). بنابراین، مهم‌ترین سوالات پژوهش به شرح زیر می‌باشند:

۱. توزیع فراوانی مقالات علمی-پژوهشی منتشر شده توسط استادان مدیریت آموزشی طی سال‌های اخیر چگونه است؟
۲. سهم اعضای هیئت علمی از نظر پذیرش نقش «نویسنده مسئول» یا «همکار» در مقالات چگونه است؟
۳. سهم مقالات انتشار یافته در سطح ملی و بین‌المللی چگونه است؟
۴. مقالات منتشر شده با استفاده از چه روش‌های پژوهش (کمی، کیفی و آمیخته) انجام شده‌اند؟
۵. جهت‌گیری موضوعی مقالات منتشر شده چیست؟ بیشترین متغیرهای پژوهشی کدام‌اند و کدام متغیرها بیشترین فراوانی را در متغیرهای مستقل و وابسته به خود اختصاص داده‌اند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در این بخش ضمن گزارش شواهد پژوهشی ناظر به مرور نظام‌مند پژوهش‌های صورت گرفته، تلاش می‌شود قلمرو مفهومی مدیریت و رهبری آموزشی براساس موضوعات مورد پژوهش توسط محققان این حوزه در سراسر دنیا به تصویر کشیده شود. در این میان به‌طور نمونه می‌توان به مطالعات متعدد صورت گرفته به‌ویژه توسط هالینگر و همکاران (۲۰۰۵؛ ۲۰۱۳؛ ۲۰۱۴؛ ۲۰۱۷؛ ۲۰۱۸؛ ۲۰۱۹)، اپلاتکا (۲۰۱۰) و سایر محققان اشاره نمود. چنان‌که، هک و هالینگر (۲۰۰۵) در مطالعه وضعیت پژوهش در رهبری و مدیریت آموزشی از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۴ نشان دادند که در مقایسه با دهه‌های گذشته توافق کمتری در مورد مسائل اصلی این حوزه وجود دارد و اساساً جهت‌گیری‌های علمی آن در حال تغییر است و با وجود روش‌شناسی‌های متنوع و قوی برای پژوهش، کمتر شاهد برنامه‌های پژوهشی پایدار هستیم. هالینگر و

1. Boyan

2. Dobbins & Lee

3. Heck

برایان^۱ (۲۰۱۳) نیز در نقشه‌برداری از تولید دانش رهبری و مدیریت آموزشی در آسیای شرقی از سال ۲۰۰۰، بیست و هشت حوزه مطالعاتی را در این زمینه (از جمله رهبری، امور مالی، مدیران، نظریه، مدیریت آموزش عالی، اثربخشی معلمان، و بازاریابی) شناسایی کردند. به‌زعم آنان، با توجه به تنوع موضوعات، بعید به نظر می‌رسد که «تراکم» مقالات در هر موضوع مشخص برای دستیابی به مسئله مهم ثنوری، سیاست یا عمل کافی باشد. بدین معنا که هیچ‌گونه برنامه پژوهشی طولی خاص دنبال نمی‌شود. هم‌چنین، هالینگر و چن^۲ (۲۰۱۵) در بررسی موضوعات و روش‌های پژوهش مربوط به رهبری و مدیریت آموزشی در آسیا بین سال‌های ۱۹۹۵ و ۲۰۱۲ در مجلات بین‌المللی این حوزه، روند رشد قابل توجهی را به مطالعه رهبری در مدارس، تغییر در مدرسه، تأثیرات و پیشرفت و رفتار سازمانی در آموزش و پرورش گزارش کردند. اگرچه روش‌های تحقیق کیفی قبل از سال ۲۰۰۶ در این ادبیات رایج‌تر بودند، اما استفاده از روش‌های کمی در طی شش سال گذشته به شدت افزایش یافته است. نتایج پژوهش هالینگر، لی و ستو^۳ (۲۰۱۳) با هدف نقشه‌برداری از مباحث و روش‌های پژوهش به کار رفته در مجموعه مقالات هشت مجله بین‌المللی مدیریت و رهبری آموزشی بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۲ نشان می‌دهد که محققان هنگ‌کنگ بیشتر تمایل دارند فعالیت‌های خود را در کانون‌های تحقیقاتی محدود مانند رهبری مدیر، تغییر مدرسه، اثربخشی و بهبود، رهبری سطح میانی و منابع انسانی در سیستم‌های آموزشی متمرکز کنند. توزیع مقالات به نفع پژوهش‌های تجربی بوده و نتایج حاکی از تغییر الگوی روش‌های تحقیق بوده که در نیمه اول دهه بیشتر روش‌های کیفی اما در سال‌های اخیر توزیع متعادل‌تری از روش‌ها استفاده شده است. نتایج پژوهش کاستیلو^۴ و هالینگر (۲۰۱۸) در آمریکای لاتین نیز حاکی از آن است که محورهای موضوعی مطالعات صورت گرفته بسیار متنوع بودند. کواسویک و هالینگر (۲۰۲۰) با بررسی ۱۰۳۹ مقاله از کشورهای اروپایی در ۲۲ مجله رهبری و مدیریت آموزشی با نمایه اسکوپوس، وجه تمایز ادبیات اروپا را در چهار مکتب فکری دانستند: اثربخشی و بهبود مدرسه، تأثیرات اجتماعی-اقتصادی آموزش و پرورش، رهبری مدیر برای یادگیری و رهبری مشترک اثربخشی و بهبود مدرسه برای تغییر که دو مورد اول برجسته‌تر بودند. هالینگر و کواسویک^۵ (۲۰۱۹) با بررسی حدود ۲۲ هزار مقاله در ۲۲ مجله مدیریت آموزشی با نمایه اسکوپوس از سال ۱۹۶۰ تا ۲۰۱۸ نشان دادند که در این مدت، چهار مکتب فکری با تمرکز بر رهبری برای یادگیری، رهبری و تغییر فرهنگی، اثربخشی و پیشرفت مدرسه و معلمان پیشرو پدید آمده‌اند. تغییر پارادایم از «مدیریت مدرسه» به «رهبری مدرسه» در طول شش دهه اتفاق افتاده است. هم‌چنین «رهبری برای یادگیری و توسعه دانش‌آموزان» به‌عنوان «لنگر شناختی» ساختار فکری مبنای دانش مدیریت آموزشی معرفی شد. تیان و هابر^۶ (۲۰۱۹) نیز دانش بین‌المللی رهبری و مدیریت آموزشی را با بررسی ۱۶۵۱ مقاله از ۱۸ مجله انگلیسی بین سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۶ نقشه‌برداری کردند. براساس نتایج به دست آمده، روند کلی توسعه پژوهش رهبری و مدیریت آموزشی حاکی از نظریه‌پردازی مداوم و بررسی‌های تجربی، افزایش صداهای انتقادی علیه نئولیبرالیسم^۷ و مدیریت عمومی جدید در آموزش و پرورش، آگاهی فزاینده از زمینه‌سازی پژوهش محلی و ارزش رو به رشد مطالعات تطبیقی می‌باشد. نتایج پژوهش بلیباس و گاماس^۸ (۲۰۱۹) در ترکیه نیز نشان داد که محققان این کشور بیشتر به روش تحقیق کمی مبتنی بر پیمایش تکیه می‌کنند. رفتار سازمانی، رهبری مدرسه و احساسات از موضوعات مورد مطالعه متداول در این کشور به‌شمار می‌روند و به نظر می‌رسد تمایل زیادی به تحلیل نتایج آموزشی مانند پیشرفت دانش‌آموز و بهبود مدرسه ندارند. هالینگر (۲۰۱۷) با مرور نظام‌مند پژوهش‌های مدیریت و رهبری آموزشی در آفریقا نشان داد که بیشتر

1. Bryant

3. Lee & Szeto

5. Kovac'evic'

7. Neoliberalism

2. Chen

4. Castillo

6. Tian & Huber

8. Bellibaş & Gümüş

مطالعات صورت گرفته تجربی بوده و ترکیب خوبی از روش‌های کیفی و آمیخته نیز وجود داشت. حدود ۴۰ درصد مطالعات به موضوعاتی مانند ویژگی‌های شخصیتی، جنسیت و آماده‌سازی و توسعه حرفه‌ای مدیران مدارس، حدود یک سوم مقالات به موضوعات مدیریتی و ۲۷ درصد آن‌ها نیز بررسی کارکردهای منابع انسانی مانند ارزیابی معلم اختصاص یافته‌اند. نتایج مطالعه اپلاتکا (۲۰۱۰) نیز حاکی از طبقه‌بندی موضوعی مطالعات صورت گرفته طی سال‌های ۱۹۶۰ تا ۲۰۰۰ در قالب میراث‌های تجربی، عملی، تربیت نیروی انسانی و انتقادی می‌باشد. به زعم او نوع و محل آثار منتشر شده نشانگر هویت و ماهیت مدیریت و رهبری آموزشی در آن زمینه است. رسته مقدم (۱۳۹۷) نیز طی مطالعه‌ای با بررسی مقالات نمایه حوزه مدیریت آموزشی در وب او ساینس، چهار اقلیم دانش مدیریت آموزشی را با عنوان‌های «رهبری آموزشی و عملکرد مدرسه»، «سنن پژوهی مطالعات اثربخشی مدارس»، «رهبری توزیعی» و «مفاهیم مرتبط با سازمان آموزشی» شناسایی کرد.

در ایران نیز نتایج مطالعه صمدزاده (۱۳۹۲) حاکی از پیچیدگی این حوزه با نظر به مبانی عملی متنوع آن و نیز سیطره اثبات‌گرایی در پژوهش می‌باشد. از مهم‌ترین مشکلات این حوزه نیز می‌توان به ضعف همکاری استادان این رشته با آموزش و پرورش و حرفه‌ای‌گرایی اشاره نمود. رعدی افسوران و نصر (۱۳۹۴) نیز ضمن مطالعه ترجیحات روش‌شناختی پژوهشگران حوزه مدیریت آموزشی در ایران و غرب به این نتیجه دست یافتند که بیش از ۸۹ درصد مقالات منتشر شده در ایران از رویکرد کمی مبتنی بر پیمایش و همبستگی استفاده کردند. علاوه بر این، مظلومی، خلخالی و شکیبایی (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای ضمن بازخوانی کتب تألیفی و ترجمه شده مدیریت آموزشی در ایران، شش دوره ظهور (دهه ۴۰)، فترت (دهه ۵۰)، برون‌نگری آگاهانه (دهه ۶۰)، مدیریت‌گرایی افراطی (دهه ۷۰)، رکود و تکرار (دهه ۸۰)، و بازنگری و غنی‌سازی (دهه ۹۰) دانش مدیریت آموزشی را شناسایی کردند که بیانگر فراز و فرودهای بسیار به‌ویژه گسستگی در پیوند با آموزش و پرورش رسمی می‌باشد. نعمتی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی که به بازنمایی هویت رشته مدیریت آموزشی در ایران با تأکید بر مقالات منتشر شده در مجلات تخصصی پرداختند، به این نتیجه رسیدند که پژوهش‌های منتشر شده داخل کشور را می‌توان در چهار حیطة اصلی ویژگی‌ها و مهارت‌های مدیریتی، سبک‌های رهبری، شناسایی رهبران توانمند و اثربخشی دسته‌بندی کرد. در پژوهشی که هدی‌السادات محسنی (۱۳۹۸) به بازاندیشی مطالعات مدیریت آموزشی در دو دهه اخیر با تکیه بر مقالات منتشر شده در پایگاه داده‌های اسکوپوس پرداخت، نتایج نشان داد که کشور آمریکا به لحاظ بیشترین تعداد و پراستنادترین مقالات در رتبه اول دنیا و پس از آن به ترتیب کشورهای چین، کانادا و استرالیا در بیشترین انتشار مقالات قرار دارند. پراستنادترین نشریات نیز به ترتیب فصلنامه مدیریت آموزشی، مجله مدیریت آموزش و مجله تحقیقات آموزش رهبری از کشور آمریکا است. به لحاظ کلید واژه‌های به کار رفته، مفهوم مدیریت آموزشی عمدتاً با مفاهیم رهبری، آموزش و مدیر به کار رفته و علاوه بر این دارای گستردگی، کثرت و تنوع است. رسته مقدم، عباس‌پور و جلالی دیزجی (۱۳۹۵) در تحلیل استنادی به بررسی تولیدات نویسندگان حوزه مدیریت آموزشی در وبگاه علوم طی سال‌های ۱۹۰۰ تا ۲۰۱۵ پرداختند. نتایج این مطالعه نشان داد نرخ رشد علمی این رشته به‌ویژه در چهار دهه اخیر بسیار زیاد بوده و پرتولیدترین و پراستنادترین نویسنده این رشته فیلیپ هالینگر بوده است. ماهیت مطالعات مدیریت آموزشی بیشتر جنبه پژوهشی داشته و نشر مقالات مروری-تحلیلی، مطالعات موردی، و روش‌های کیفی در این رشته مورد کم توجهی قرار گرفته است. بیشترین موضوعات مدنظر پژوهشگران مربوط به مدرسه، آموزش و پرورش، سیاست‌گذاری و بهسازی است. بسیاری از مراکز علمی تولیدکننده دانش مدیریت آموزشی در آمریکا مستقر می‌باشد و حدود ۸۰ درصد آثار توسط چهار کشور آمریکا، انگلیس، استرالیا و کانادا تولید شده است. پاکدامن، اعلامی و قهرمانی (۱۳۹۹) نیز در بررسی تحولات رشته مدیریت آموزشی از طریق مصاحبه با اعضای هیئت علمی این رشته، نبود سند چشم‌انداز و بیانیه مأموریت جامع

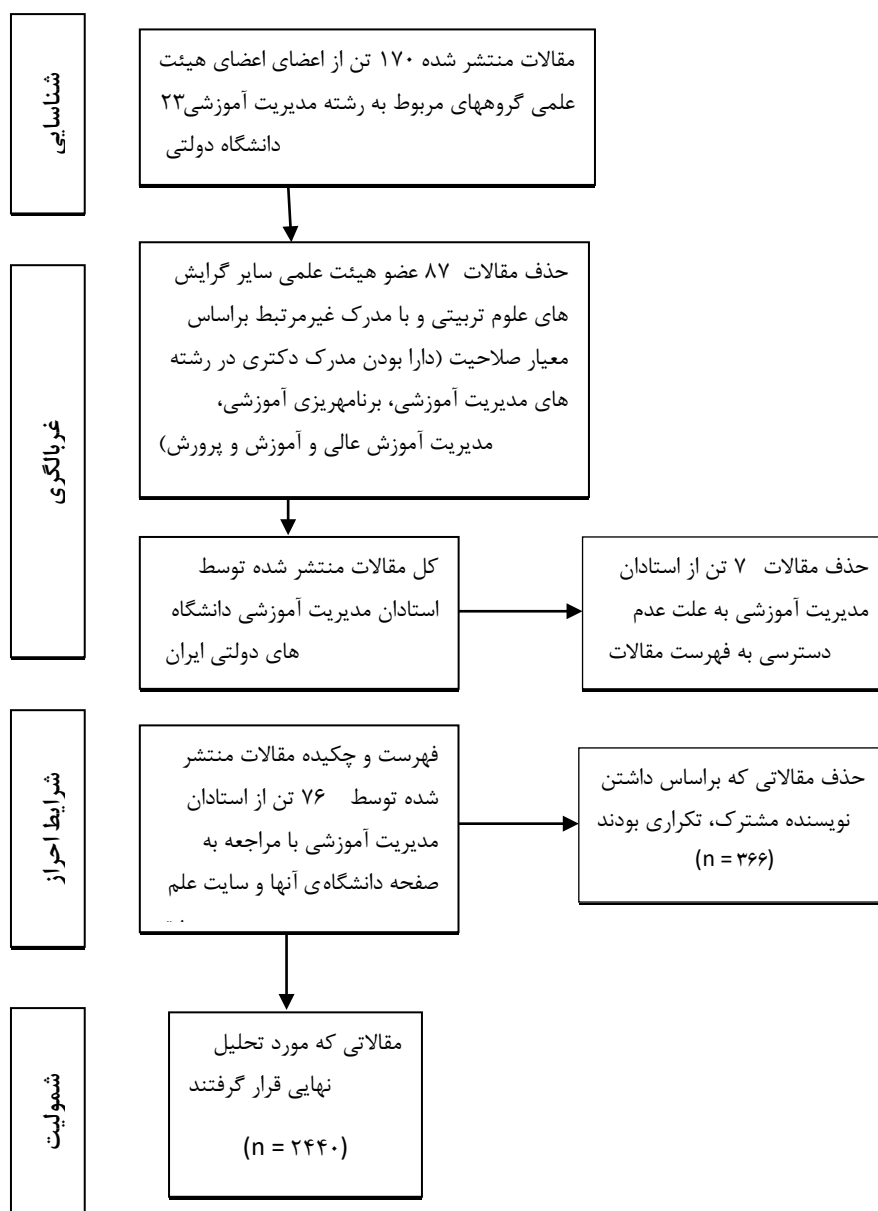
رشته مدیریت آموزشی در آموزش عالی، ضعف در ساختار، محتوا و روش‌های این رشته، آینده شغلی نامعلوم دانش‌آموختگان در حوزه آموزش و پرورش، رشته‌های جدید و مشابه به‌عنوان رقیب و نبود تعامل و مشارکت فعالانه بین وزارت علوم و آموزش و پرورش را به‌عنوان ضعف‌ها و چالش‌های رشته، و هم‌چنین ماهیت میان‌رشته‌ای، کاربردی بودن، جامعیت رشته و فرصت‌های کارآفرینی و مطالعاتی فراوان در آن را از نقاط قوت و فرصت‌های رشته بیان کردند. به‌طور کلی، مرور شواهد پژوهشی موجود حاکی از وجود مسائل و چالش‌های مهم معرفت‌شناسی و روش‌شناسی در قلمرو مدیریت آموزشی به‌عنوان یک حوزه مطالعه و پژوهش است و بر تنوع موضوعات مورد مطالعه با نظر به جهت‌گیری‌های علمی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در بستر تحولات تاریخی قرن بیستم دلالت دارد. این مهم در بسیاری از جوامع به‌ویژه جوامع درحال توسعه مانع از عدم تمرکز مفهومی و انشعاب‌گرایی‌های مختلف در محیط‌های دانشگاهی شده است که به نحوی به تنوع و پیچیدگی بیشتر این حوزه دامن زده است. اخیراً، حسین قلی‌زاده و همکاران (۲۰۲۱) طی مطالعه جامعی به مرور نظام‌مند پژوهش‌های منتشر شده در حوزه مدیریت مدرسه توسط محققان ایرانی در داخل و خارج از کشور طی چهار دهه اخیر پرداختند. نتایج به دست آمده حاکی از گرایش عمده محققان ایرانی به آزمون الگوهای غربی با بهره‌گیری از مطالعات کمی به‌منظور سنجش اثرات مستقیم متغیرهای تأثیرگذار بر مدیریت و رهبری مدرسه می‌باشد. بنابراین، با توجه به نقش‌آفرینی پررنگ استادان دانشگاه در جهت‌گیری‌های پژوهشی، مرور پژوهش‌های آن‌ها به‌منظور نقشه‌برداری رشته مدیریت آموزشی و شناسایی حوزه‌های مورد نیاز اما مغفول برای پژوهش و در مقابل تعیین حوزه‌های غیرمرتبط و پراکنده موضوعی حائز اهمیت است. در این راستا، شاهد فقدان پژوهشی هستیم که با تأکید خاص بر دستاوردهای علمی استادان رشته مدیریت آموزشی انجام شده باشد. در نتیجه انجام چنین پژوهشی می‌تواند به جهت‌دهی بهتر پژوهش‌های علمی این رشته حول محور مباحث عمده‌ی قلمروی مفهومی آن کمک کند.

روش‌شناسی پژوهش

در این نوشتار از روش پژوهش اسنادی^۱ از نوع مرور نظام‌مند^۲ (اروماتارس و پیرسون^۳، ۲۰۱۴) به‌بازخوانی پژوهش‌های انجام شده توسط استادان مدیریت آموزشی در دانشگاه‌های ایران بهره گرفته شد. مراحل انجام مرور نظام‌مند براساس چهارچوب جهانی پریسما^۴ طی یک فرایند چهار مرحله‌ای شناسایی، غربالگری، شرایط احراز و شمولیت صورت گرفت (سیدوی، وود و هیجز^۵، ۲۰۱۹). در مجموع، ۲۴۴۰ مقاله مورد تحلیل قرار گرفتند. این فرایند در شکل (۱) نشان داده شده است.

1. documentary research method
3. Aromataris & Pearson
5. Siddaway, Wood & Hedges

2. systematic review
4. PRISMA

شکل ۱. مراحل شناسایی، غربالگری، انتخاب و شمولیت مقالات مورد تحلیل براساس نمودار جریان پرسیما

براین اساس، نخست با مراجعه به وب سایت ۲۳ دانشگاه دولتی دارای رشته و گروه مدیریت آموزشی و بررسی اعضای هیئت علمی وابسته به گروه‌های مرتبط با رشته مدیریت آموزشی، حدود ۱۷۰ عضو هیئت علمی شناسایی شدند که از این مجموع، ۸۳ نفر با روش نمونه‌گیری هدفمند ملاک‌محور براساس معیار دارا بودن مدرک دکتری در رشته‌های مدیریت آموزشی، برنامه‌ریزی آموزشی، مدیریت آموزش عالی و آموزش و پرورش انتخاب شدند. فهرست دانشگاه‌ها و گروه‌های مربوط به آن در جدول (۱) نشان داده شده است.

جدول ۱. فهرست دانشگاه‌ها به تفکیک گروه‌های مدیریت آموزشی و اعضای هیئت علمی منتخب

ردیف	دانشگاه	گروه	هیئت علمی منتخب
۱	دانشگاه ارومیه	علوم تربیتی	۴
۲	دانشگاه اصفهان	علوم تربیتی	۷
۳	دانشگاه الزهراء(س)	مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی	۲
۴	دانشگاه امام صادق (ع)/ خواران	مدیریت آموزشی	۲
۵	دانشگاه بوعلی سینا	علوم تربیتی	۴
۶	دانشگاه بیرجند	علوم تربیتی	۲
۷	دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی	علوم تربیتی	۲
۸	دانشگاه تهران و پردیس قم	مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی	۸
۹	دانشگاه خوارزمی	مدیریت آموزشی	۶
۱۰	دانشگاه سمنان	مدیریت آموزشی	۲
۱۱	دانشگاه سیستان و بلوچستان	مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی	۳
۱۲	دانشگاه شهید باهنر	مدیریت آموزشی	۴
۱۳	دانشگاه شهید بهشتی	رهبری و توسعه آموزشی	۵
۱۴	دانشگاه شهید چمران	آموزش عالی	۲
۱۵	دانشگاه شهید مدنی آذربایجان	علوم تربیتی	۵
۱۶	دانشگاه شیراز	علوم تربیتی	۴
۱۷	دانشگاه علامه طباطبایی	مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی	۳
۱۸	دانشگاه فردوسی مشهد	مدیریت آموزشی و توسعه منابع انسانی	۴
۱۹	دانشگاه کاشان	مدیریت آموزشی و توسعه منابع انسانی	۳
۲۰	دانشگاه کردستان	علوم تربیتی	۲
۲۱	دانشگاه لرستان	علوم تربیتی	۵
۲۲	دانشگاه محقق اردبیلی	علوم تربیتی	۳
		علوم تربیتی	۲

توزیع اعضای هیئت علمی شناسایی شده در هر یک از رشته/گرایش‌های مرتبط با مدیریت آموزشی برحسب مرتبه علمی به‌طور خلاصه در جدول (۲) نشان داده شده است. بدین ترتیب، بیشترین تعداد استادان در رشته/گرایش مدیریت آموزشی (۶۵ نفر) و سپس در رشته/گرایش مدیریت آموزش عالی (۱۰ نفر) تا پایان خرداد ماه ۱۳۹۸ که پایان زمان جستجو در این مطالعه محسوب می‌شود، مشغول فعالیت می‌باشند.

جدول ۲. رشته/گرایش و مرتبه علمی استادان مدیریت آموزشی مورد مطالعه

مرتبه علمی	رشته				
	مدیریت آموزشی	برنامه‌ریزی آموزشی	مدیریت آموزش عالی	آموزش و پرورش	جمع
استادیار	۳۲	۱	۴	۱	۳۸
دانشیار	۲۷	۳	۴	۲	۳۶
استاد	۶	۲	۲	۰	۱۰
جمع	۶۵	۶	۱۰	۳	۸۴

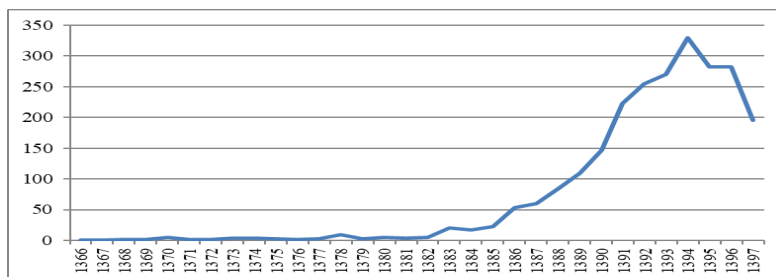
پس از شناسایی اعضای هیئت علمی مورد نظر، با مراجعه به صفحه دانشگاهی و تحلیل روزه پژوهشی هر یک، فهرست مقالات علمی-پژوهشی آنان جمع‌آوری شد. به علت ناقص بودن برخی از فهرست مقالات، با استادان مورد نظر از طریق ایمیل پیگیری‌های لازم انجام و بعضاً برخی فهرست‌ها تکمیل شدند. به منظور تکمیل سایر فهرست مقالات به سایت علم نت مراجعه و فهرست مقالات حدوداً از سال ۹۵ به بعد، برای این دسته از اعضای هیئت علمی دریافت شد. بدین ترتیب، به علت عدم دسترسی به فهرست مقالات برخی

از استادان، در نهایت فهرست مقالات ۷۶ نفر تا پایان خرداد ماه ۱۳۹۸ مورد بررسی قرار گرفت. تعداد کل مقالات مورد بررسی ۲۸۰۶ مقاله بود که از این تعداد ۳۶۶ مقاله تکراری بودند که با حذف آن‌ها در نهایت ۲۴۴۰ مقاله وارد مرحله نهایی تحلیل شدند. برای تحلیل آن‌ها از تکنیک کدگذاری داده‌ها در دو مرحله باز و محوری استفاده شد. بدین‌منظور اطلاعات مقالات (عنوان مقاله، سال انتشار، نویسندگان، روش پژوهش، مجلات بین‌المللی) متناسب با هر کدام از سوالات پژوهش استخراج و با ورود به نرم‌افزار اکسل تحلیل شدند. با توجه به اینکه هر کدام از مقالات بر متغیرهای مختلف در موضوعات متفاوت تمرکز کرده‌اند، برای پوشش دادن همه موضوعات، تحلیل‌ها براساس متغیرهای مقالات صورت گرفت. بدین‌منظور، متغیرهای همه مقالات استخراج و به آن‌ها مقولات موضوعی نسبت داده شدند و به بیان دیگر، مقوله‌بندی شدند. در مرحله بعد به دسته‌بندی مقولات تحت موضوعات کلی‌تر پرداخته شد. در نهایت موضوعات ذیل سه سطح اصلی مطالعات مدیریت آموزشی (آموزش و پرورش، آموزش عالی و آموزش سازمانی) قرار گرفتند. به‌منظور تأمین اعتبار نتایج پژوهش نیز برای تأییدپذیری یافته‌ها از دقت و خودبازبینی مدارم پژوهشگر طی مراحل مختلف تحقیق استفاده شد. جهت اعتبارپذیری یافته‌ها از روش بازبینی همکار (متخصص) از طریق راهنمایی برای طرح تحقیق، جمع‌آوری و بازبینی تحلیل داده‌ها استفاده شد. به‌منظور انتقال‌پذیری سعی شد توصیف حداکثری و دقیق و ارائه جزئیات از تمام مراحل تحقیق انجام شود. حسابرسی پژوهشی نیز با تأمین ثبات روند مطالعه با ارائه خط سیر تصمیم‌گیری‌ها تا رسیدن به نتیجه صورت گرفت.

یافته‌های پژوهش

سوال اول: توزیع فراوانی مقالات علمی-پژوهشی منتشر شده توسط استادان مدیریت آموزشی طی سال‌های اخیر چگونه است؟

در پاسخ به این مقالات مورد بررسی برحسب سال مورد تحلیل قرار گرفتند. به‌رغم اینکه، سال انتشار ۲۰ مقاله نامشخص، اما ۲۴۲۰ مقاله طی سال‌های ۱۳۶۶ تا ۱۳۹۸ توزیع شدند. نتایج این توزیع در شکل (۲) نشان داده شده است. شایان ذکر است که این نمودار سال ۱۳۹۸ را به‌طور کامل شامل نمی‌شود؛ زیرا به علت زمان اتمام گردآوری داده‌ها در ابتدای این سال، همه مقالات مربوط به آن را شامل نمی‌شود و تنها ۱۵ مقاله مربوط به سال ۱۳۹۸ می‌باشد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، از سال ۱۳۸۷ مقالات روند افزایشی داشته که بیشترین فراوانی مقالات مربوط به سال‌های ۹۲ تا ۹۶ می‌باشد و پس از آن تا سال ۹۷ انتشار مقالات کاهش یافته است.

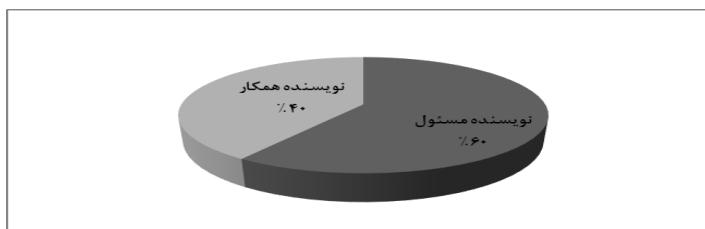

شکل ۲. توزیع فراوانی مقالات طی سال‌های مورد بررسی

سوال دوم: سهم اعضای هیئت علمی از نظر پذیرش نقش «نویسنده مسئول» یا «همکار» در مقالات چگونه است؟

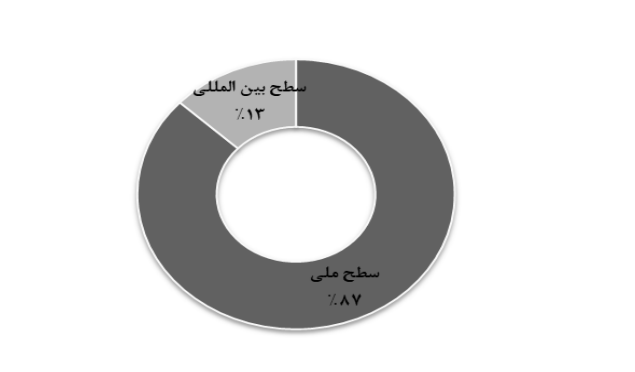
در پاسخ به این سوال، از مجموع ۲۸۰۶ مقاله علمی-پژوهشی شناسایی شده بدون تکراری‌ها، در

۱۶۷۲ مقاله، اعضای هیئت علمی نقش نویسنده مسئول و در ۱۱۳۴ مقاله نقش همکار را داشتند. در ۳۴ مقاله نیز نقش آن‌ها مشخص نبود. شکل (۳) نتایج این توزیع را نشان می‌دهد.

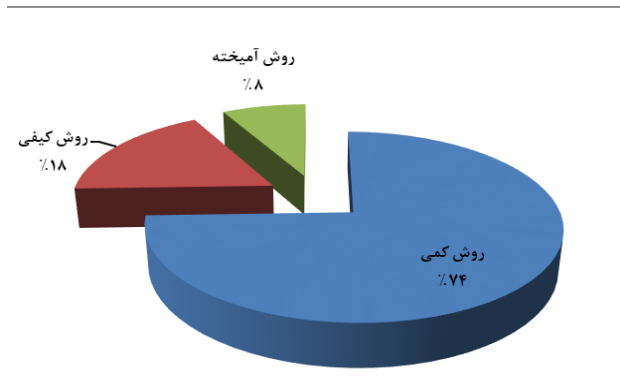
شکل ۳. نقش اعضای هیئت علمی در مقالات مورد مطالعه

سوال سوم: سهم مقالات انتشار یافته در سطح ملی و بین‌المللی چگونه است؟
نتایج تحلیل داده‌ها در پاسخ به این سوال نشان داد که از مجموع ۲۴۴۰ مقاله مورد بررسی، حدود ۲۱۲۱ مقاله در سطح ملی و ۳۱۹ مقاله در سطح بین‌المللی به زبان انگلیسی منتشر شدند. چنان‌که در شکل (۴) ملاحظه می‌شود، بیش از ۸۷ درصد مقالات به زبان فارسی و در مجلات داخلی به چاپ رسیدند.

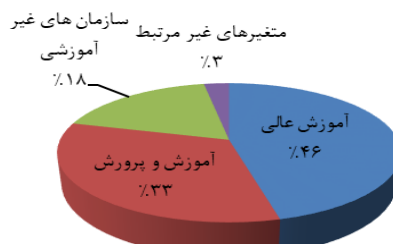
شکل ۴. توزیع انتشار مقالات علمی- پژوهشی در سطح ملی و بین‌المللی

سوال چهارم: مقالات منتشر شده با استفاده از چه روش‌های پژوهش (کمی، کیفی و آمیخته) انجام شده‌اند؟ چنان‌که در شکل (۵) نشان داده شده است، از مجموع ۲۴۴۰ مقاله منتشر شده ۱۸۰۰ مقاله یعنی حدود سه چهارم آن‌ها با رویکرد کمی انجام شدند که از این میان، ۵۷ درصد مقالات از روش همبستگی (۱۰۳۵ مقاله) استفاده کردند. پس از آن روش پیمایشی با احتساب ۴۲ درصد رایج‌ترین روش پژوهش مورد استفاده استادان مدیریت آموزشی به‌شمار می‌آید. علاوه بر این، ۴۲۵ مقاله نیز به با رویکرد کیفی، و ۱۹۲ مقاله با استفاده از روش پژوهش آمیخته انجام شدند. در حالی که روش ۲۳ مقاله نامشخص باقی ماند.

شکل ۵. روش‌شناسی مقالات پژوهشی

سوال پنجم: جهت‌گیری موضوعی مقالات منتشر شده چیست؟ بیشترین متغیرهای پژوهشی کدام‌اند و کدام متغیرها بیشترین فراوانی را در متغیرهای مستقل و وابسته به خود اختصاص داده‌اند؟ یکی از مهم‌ترین هدف‌های این مطالعه، شناسایی جهت‌گیری‌های موضوعی استادان مدیریت آموزشی در آثار منتشر شده می‌باشد. نتایج حاصل از تحلیل محتوای مقالات مورد بررسی نشان داد دستاوردهای علمی این حوزه را می‌توان در سه سطح مدیریت آموزشی عمومی (آموزش و پرورش) با دربرگرفتن ۳۳ درصد مقوله‌های مورد مطالعه، سطح مدیریت آموزش عالی با دربرگرفتن ۴۶ درصد مقوله‌های مورد مطالعه و سطح سازمان‌های غیرآموزشی (سازمان‌های تجاری، صنعتی، دولتی و...) با شامل شدن ۱۸ درصد مقوله‌های مورد مطالعه دسته‌بندی نمود که نشان‌دهنده بیشترین میزان گرایش استادان مدیریت آموزشی به مطالعه در سطح آموزش عالی است. لازم به ذکر است دسته‌بندی موضوعات در این سه سطح براساس بستر انجام پژوهش در حوزه مدیریت و رهبری آموزشی بوده است. شکل (۶) توزیع گرایش پژوهشی استادان مدیریت آموزشی را به هر یک از سطوح مختلف مدیریت آموزشی نشان می‌دهد.

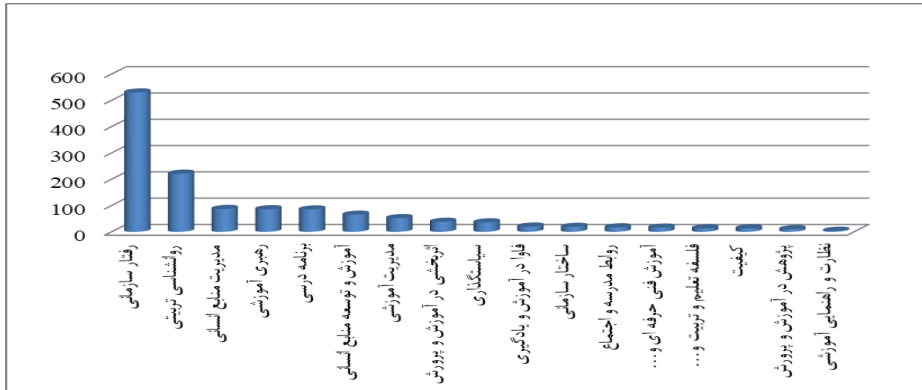

شکل ۶. درصد جهت‌گیری موضوعی مقالات پژوهشی به تفکیک سطح

در ادامه به تحلیل داده‌ها به تفکیک برای هر سطح پرداخته می‌شود.

۱. جهت‌گیری موضوعی در سطح آموزش عمومی (آموزش و پرورش)
 تحلیل محتوای مقالات مورد بررسی نشان داد که مقالات پژوهشی در سطح آموزش و پرورش در زمینه رفتار سازمانی با بیشترین مقوله پژوهش تقریباً (۴۰٪) صورت گرفته است که ۴۰۶ مقوله در سطح فردی (معلمان با ۲۴۵، مدیران با ۱۰۵، کارکنان با ۴۷ و دانش‌آموزان با ۹ مقوله)؛ ۱۲۲ مقوله در سطح سازمانی و ۲ مقوله در سطح گروهی است. پس از آن به ترتیب مقوله‌ها در زمینه روانشناسی تربیتی به‌طور تقریبی (۱۷٪)، مدیریت منابع انسانی (۶/۵٪)، رهبری آموزشی (۶/۵٪)، برنامه درسی (۶٪)، آموزش و توسعه

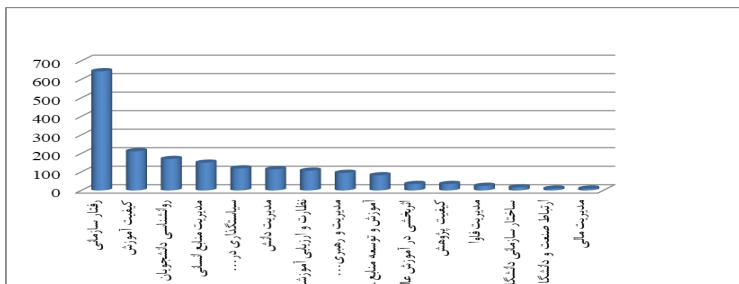
منابع انسانی (۵٪)، مدیریت آموزشی (۴٪)، اثربخشی در آموزش و پرورش (۳٪)، سیاست‌گذاری (۳٪)، فاوا در آموزش و یادگیری (۱/۵٪)، ساختار سازمانی (۱/۵٪)، روابط مدرسه و اجتماع (۱/۲٪)، آموزش فنی و حرفه‌ای و بزرگسالان (۱/۲٪)، فلسفه تعلیم و تربیت و تربیت اسلامی (۱٪)، کیفیت (۱٪)، و در نهایت پژوهش در آموزش و پرورش و نظارت و راهنمایی آموزشی با کمترین مقوله پژوهش هر کدام (کمتر از ۱٪) است. شکل (۷) جهت‌گیری موضوعی پژوهش‌های سطح آموزش عمومی (آموزش و پرورش) را نشان می‌دهد.

شکل ۷. جهت‌گیری موضوعی پژوهش‌های سطح آموزش عمومی

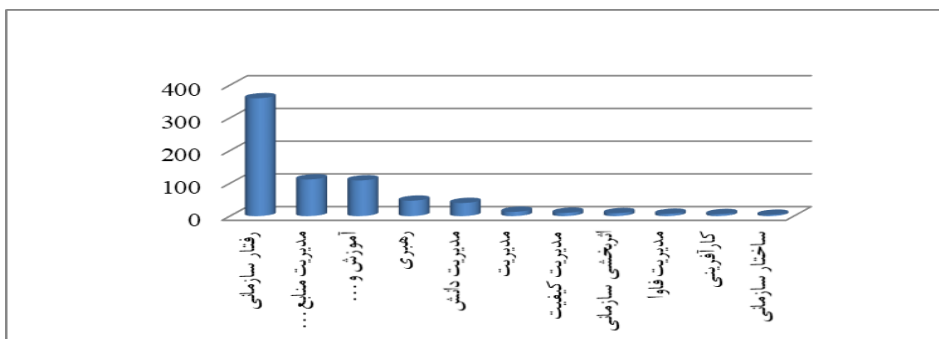
۲. جهت‌گیری موضوعی در سطح آموزش عالی

تحلیل محتوای مقالات مورد بررسی نشان داد که مقالات پژوهشی در سطح آموزش عالی در زمینه رفتار سازمانی با بیشترین مقوله پژوهش (۳۵٪) صورت گرفته است که ۴۴۳ مقوله در سطح فردی (کارکنان با ۲۰۳، اعضای هیئت عملی با ۱۶۷، دانشجویان با ۴۴ و مدیران با ۲۹ مقوله)؛ ۱۸۷ مقوله در سطح سازمانی و ۱۴ مقوله در سطح گروهی است. پس از آن به ترتیب مقوله‌ها در زمینه کیفیت آموزش به‌طور تقریبی (۱۱/۵٪)، روانشناسی دانشجویان (۹/۵٪)، مدیریت منابع انسانی (۸٪)، سیاست‌گذاری در آموزش عالی (۶/۵٪)، مدیریت دانش (۶٪)، نظارت و ارزیابی آموزشی (۶٪)، مدیریت و رهبری آموزشی (۵٪)، آموزش و توسعه منابع انسانی (۴/۵٪)، اثربخشی در آموزش عالی (۲٪)، کیفیت پژوهش (۲٪)، مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات (۱/۵٪)، ساختار سازمانی دانشگاه (۱٪)، و در نهایت ارتباط صنعت و دانشگاه و مدیریت مالی با کمترین مقوله پژوهش هر کدام (کمتر از ۱٪) است. شکل (۸) جهت‌گیری موضوعی پژوهش‌های سطح آموزش عالی را نشان می‌دهد.

شکل ۸. جهت‌گیری موضوعی پژوهش‌های سطح آموزش عالی

۳. جهت‌گیری موضوعی در سطح سازمان‌های غیرآموزشی
 تحلیل داده‌ها نشان داد که مقالات پژوهشی در سطح سازمان‌های غیرآموزشی در مقولات موضوعی رفتار سازمانی با بیشترین مقوله پژوهش (۵۰٪)، و پس از آن به ترتیب مقوله‌ها در حیطه مدیریت منابع انسانی به‌طور تقریبی (۱۵/۵٪)، آموزش و توسعه منابع انسانی (۱۵٪)، رهبری (۶/۵٪)، مدیریت دانش (۶٪)، مدیریت (۲٪)، مدیریت کیفیت (۱/۵٪)، اثربخشی سازمانی (۱/۳٪)، مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات، کارآفرینی و در نهایت ساختار سازمانی با کمترین مقوله پژوهش هر کدام (کمتر از ۱٪) است. شکل (۹) سهم هر یک از مقولات موضوعی را در پژوهش‌های سطح سازمان‌های غیرآموزشی نشان می‌دهد.

شکل ۹. جهت‌گیری موضوعی پژوهش‌های سطح سازمان‌های غیرآموزشی

در مجموع، نقشه موضوعی مقالات پژوهشی که در این پژوهش بدان دست یافته شده، در شکل (۱۰) قابل نمایش است.

نظر به شناسایی مقوله‌های کلی مورد مطالعه در مطالعات استادان مدیریت آموزشی، در ادامه براساس نتایج حاصل از تحلیل محتوای مقالات مورد بررسی، پرکاربردترین متغیرها در پژوهش‌ها نیز شناسایی شدند. سبک‌های رهبری، هوش، عملکرد شغلی و سازمانی، تعهد سازمانی و شغلی، فرهنگ سازمانی، رفتار شهروندی سازمانی، رضایت شغلی، توانمندسازی منابع انسانی، و اخلاق حرفه‌ای و کاری به ترتیب بیشترین متغیرهای مورد مطالعه در آثار استادان مدیریت آموزشی به‌شمار می‌روند. بنابراین، چنین به نظر می‌رسد که گرایش غالب گروه مورد مطالعه به سمت موضوعات رفتار سازمانی است. جدول (۳) توزیع فراوانی متغیرهای پژوهشی در مقالات مورد مطالعه را نشان می‌دهد که در آن ستون‌های مربوط به متغیرهای مستقل و وابسته، تنها مربوط به پژوهش‌های همبستگی، آزمایشی و علی-مقایسه‌ای هستند.

شکل ۱۰. نقشه موضوعی مقالات پژوهشی اعضای هیئت علمی رشته مدیریت آموزشی در ایران

جدول ۳. توزیع فراوانی متغیرهای پژوهشی در مقالات مورد مطالعه

فراوانی	متغیر وابسته	فراوانی	متغیر مستقل	فراوانی	متغیرهای پژوهش
۵۴	عملکرد شغلی و سازمانی	۱۱۵	سبک‌های رهبری	۱۷۲	سبک‌های رهبری
۴۶	رفتار شهروندی سازمانی	۴۱	انواع هوش	۹۵	انواع هوش (هیجانی، معنوی، اخلاقی، فرهنگی و ... و هوش سازمانی)
۳۸	رضایت شغلی	۳۴	فرهنگ سازمانی	۹۰	عملکرد شغلی و سازمانی
۳۶	تعهد سازمانی و شغلی	۲۴	عدالت سازمانی	۸۱	تعهد سازمانی و شغلی
۳۵	پیشرفت تحصیلی	۲۴	سرمایه روانشناختی	۷۷	فرهنگ سازمانی
				۷۶	رفتار شهروندی سازمانی
				۶۷	رضایت شغلی
				۵۶	توانمندسازی منابع انسانی
				۵۰	اخلاق حرفه‌ای و کاری

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی این مقاله تأملی بر دستاوردهای علمی استادان مدیریت آموزشی در دانشگاه‌های دولتی ایران با تمرکز بر شناخت جهت‌گیری‌های پژوهشی آنان بود. یافته‌های به دست آمده حاکی از شتاب یکباره و افزایش شمار انتشار مقالات طی ده سال اخیر تا سال ۹۷ است که در سال‌های ۹۲ تا ۹۶ به اوج خود می‌رسد. نظر به رشد قابل توجه دوره‌های تحصیلات تکمیلی و بازنگری در آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها با تأکید بر افزایش تولیدات علمی، به نظر می‌رسد یکی از دلایل اوج انتشارات استادان مدیریت آموزشی در مطالعه حاضر را می‌توان به تغییرات سیاست‌های آموزش عالی در دهه اخیر نسبت داد. با وجود این، روند رو به کاهش انتشار مقالات از سال ۹۴ تا ۹۷ در رشته مدیریت آموزشی به نظر قابل تأمل می‌رسد و نیازمند بررسی دقیق‌تر در مطالعه دیگری است.

یافته‌ها هم‌چنین نشان داد در حدود ۶۰ درصد مقالات پژوهشی، استادان مدیریت آموزشی نقش نویسنده مسئول را داشته و در ۴۰ درصد مقالات به‌عنوان نویسنده همکار ایفای نقش کرده‌اند. شاید بتوان دلیل چنین امری را وجود مقاله‌های مستخرج از پایان‌نامه‌های دانشجویی دانست. همان‌طور که نتایج پژوهش نعمتی و همکاران (۱۳۹۸) نیز نشان داد حدود ۹۰ درصد از مقالات رشته مدیریت آموزشی از پایان‌نامه‌های دانشجویان تحصیلات تکمیلی استخراج شده و تنها ۱۰ درصد باقیمانده مستخرج از پژوهش‌های مستقل یا طرح‌های پژوهشی سفارشی وزارتخانه‌ها یا مؤسسات پژوهشی بودند. در نتیجه تنها ملاک نویسنده مسئول بودن را نمی‌توان به‌طور دقیق به علائق پژوهشی مستقل اعضای این جامعه علمی نسبت داد.

مشارکت بسیار پایین استادان مدیریت آموزشی در انتشارات مقالات بین‌المللی (۱۳ درصد) به‌ویژه در مجلات معتبر در مقایسه با مقالات فارسی در مجلات داخلی (۸۷ درصد) قابل ملاحظه است. این درحالی است که شواهد ناظر به مطالعات تطبیقی در سطح بین‌المللی حاکی از حضور فعال محققان آسیایی به‌ویژه جنوب غرب آسیا در بازنمایی تولیدات فکری خود و شکاف فرهنگی دانش ملی و محلی مدیریت و رهبری آموزشی با جهان غرب، و اغلب با رویکردی انتقادی است که با رد سیطره اثبات‌گرایی در تولید دانش جهان شمول، بر ضرورت تولید دانش وابسته به زمینه تأکید می‌ورزند (از جمله هالینگر و لیثوود، ۱۹۹۸؛ بایجوند، ۱۹۹۶؛ چنگ، ۱۹۹۶؛ دیموک و واکر، ۲۰۰۲؛ اپلاتکا، ۲۰۰۸). یکی دیگر از شواهد ناظر به این تصور که اغلب در بین محققان جوامع در حال توسعه، تولید دانش امری جهانی پنداشته می‌شود، سیطره رویکردهای اثبات‌گرایی در پژوهش است. چنان‌که، مشابه نتایج مطالعات صورت گرفته توسط بسیاری از محققان آسیایی، در ایران نیز استادان مدیریت آموزشی بیشترین گرایش را به استفاده از رویکردهای کمی به‌ویژه روش‌های پژوهش همبستگی و پیمایشی (۷۴ درصد) نشان دادند که اغلب به نوعی بر هدایت مطالعاتی با کیفیت پایین و دور از انگاره تولید دانش فعال دلالت دارد. ضمن این‌که استفاده غالب از روش‌های پژوهش همبستگی، امکان مطالعه متغیرهای یکسان در چندین پژوهش را فراهم آورده و اغلب مشاهده می‌شود محققان از رویکرد جابجایی متغیرهای یکسان بهره می‌گیرند. این مسئله علاوه بر ایران در نتایج صمدزاده (۱۳۹۲) و رعدی افسوران و نصر (۱۳۹۴)، در سایر کشورهای درحال توسعه نیز قابل توجه است (هالینگر و چن، ۲۰۱۴؛ بلیباس و گاماس، ۲۰۱۹).

در نهایت، شناسایی جهت‌گیری موضوعی استادان مدیریت آموزشی در آثار منتشر شده به‌عنوان مهم‌ترین هدف این مطالعه نشان داد که بیشترین گرایش پژوهشی به سطح آموزش عالی با ۴۶ درصد و پس از آن به آموزش عمومی (آموزش و پرورش) با ۳۳ و آموزش سازمانی با ۱۸ درصد اختصاص دارد و مقوله‌های نامرتبب نیز ۳ درصد را دربر می‌گیرند. در تأیید این نتایج می‌توان به یافته‌های نظرزاده زارع، جمالی، آرئین، اسکورچی و نصیری فیروز (۱۳۹۳) اشاره نمود که بر مبنای آن بیشترین مقالات انتشار یافته

در پایگاه وب علوم^۱ طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲ در حوزه تعلیم و تربیت به گرایش آموزش عالی اختصاص یافته است. علاوه بر این، تنوع زیاد موضوعات مورد مطالعه در هر یک از حیطه‌های سه گانه مدیریت آموزشی در ایران حاکی از پراکندگی و عدم انسجام موضوعی مطالعات صورت گرفته توسط استادان مدیریت آموزشی در دانشگاه‌های دولتی ایران می‌باشد. این در حالی است که ضرورت کل‌گرایی و نگاه جامع در حوزه مدیریت و رهبری آموزشی وجود دارد؛ زیرا این نگرش به مسائل پیرامون دانش این حوزه، با نگاهی عمیق و بنیادین نظر می‌افکند (ستاری، خدابنده و لشگری، ۱۳۹۹). در این میان، غلبه موضوعات مربوط به حوزه رفتار سازمانی بر سایر ابعاد به‌ویژه آموزش و یادگیری که کانون اصلی مدیریت آموزشی را شکل می‌دهد، چشمگیر است. به بیان دیگر، به نظر می‌رسد ابهام در تعریف هویت علمی مدیریت آموزشی که در میانه مدیریت دولتی و مدیریت کسب و کار بر آشفتگی فکری آن دامن زده و پیوند آن را به علوم اداری نزدیک می‌کند، مسئله مبتلا به دانش مدیریت آموزشی در ایران نیز می‌باشد (حسین‌قلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶). بنابراین، نظر به اهمیت وابستگی فرهنگی تولید دانش مدیریت آموزشی چنان‌که ضرورت آن توسط محققان کشورهای دیگر درک شده است، بازنگری و تحول در روش‌شناسی پژوهش در این حوزه ضروری به نظر می‌رسد. با این هدف که فاصله پژوهش تا سیاست‌گذاری و عمل در سازمان‌های آموزشی که مدیریت آموزشی متولی آن است کاهش یابد. برای دستیابی به این هدف، ایجاد اجتماع علمی و شبکه‌سازی تعاملات و روابط علمی بین استادان مدیریت آموزشی کشور که بخش اعظم آن استادیاران جوان هستند و نیز در خارج از مرزهای جغرافیایی به منظور اشتراک و تبادل دانش فرهنگی پیشنهاد می‌شود.

منابع

- Aromataris, E., & Pearson, A. (2014). The systematic review: an overview. *AJN The American Journal of Nursing*, 114(3): 53-58.
- Aypay, A., Çoruk, A., Yazgan, D., Kartal, O., Çağatay, M., Tunçer, B., & Emran, B. (2010). The status of research in educational administration: An analysis of educational administration journals, 1999-2007. *Eurasian Journal of Educational Research*, 39(1):59-77.
- Bajunid, I.A. (1996). Preliminary explorations of indigenous perspectives of educational management: The evolving Malaysian experience. *Journal of educational administration*, 34(5): 50-73.
- Bellibaş, M. Ş., & Gümüş, S. (2019). A systematic review of educational leadership and management research in Turkey. *Journal of Educational Administration*, 57 (6): 731-747.
- Boyan, N.J. (1988). *Handbook of research on educational administration: A project of the American Educational Research Association*. Longman Pub Group.
- Bush, T. (2008). From management to leadership: semantic or meaningful change?. *Educational management administration & leadership*, 36(2): 271-288.
- Castillo, F. A., & Hallinger, P. (2018). Systematic review of research on educational leadership and management in Latin America, 1991–2017. *Educational Management Administration & Leadership*, 46(2): 207-225.
- Dimmock, C. (2011). Formulating a research agenda in school leadership and organizational change for school improvement in Singapore. *School Leadership & Management*, 31(4): 321-338.
- Dimmock, C., & Walker, A. (2005). *Educational leadership: Culture and diversity*. Sage.
- Eacott, S. (2013). Rethinking 'leadership' in education: A research agenda. *Journal of Educational Administration and History*, 45(2): 113-125.
- Eacott, S. (2016). *Sociological Approaches to Educational Administration*. In M.A. Peters

- (ed.), *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory*, Springer Science+Business Media Singapore.
- Eacott, S., & Evers, C. (2015). *New Frontiers in Educational Leadership, Management and Administration Theory*
- Farahmand, M. (2013). A Comparative Study of Bourdieu's Sociology of Science and the Network Activist Approach. *Philosophy of Science*, Third Year, Spring and Summer 2013, No. 1 (5 in a row), 57-71.
- Glass, T.E., Carver, F.D., Mason, R., Eaton, W., & Parker, J. C. (2004). *The history of educational administration viewed through its textbooks*. R & L Education.
- Gunter, H.M. (2001). Knowledge production and the field of leadership studies from 1960. *Teachers and Teachers' Work*, 9(3).
- Hallinger, P. (2011). Developing a knowledge base for educational leadership and management in East Asia. *School Leadership & Management*, 31(4): 305-320.
- Hallinger, P. (2013). A conceptual framework for systematic reviews of research in educational leadership and management. *Journal of Educational Administration*.
- Hallinger, P. (2017). Surfacing a hidden literature: A systematic review of research on educational leadership and management in Africa. *Educational Management Administration & Leadership*, 46(3): 362-384.
- Hallinger, P., & Bryant, D. (2013). Mapping the terrain of educational leadership and management in East Asia. *Journal of Educational Administration*.
- Hallinger, P., & Chen, J. (2014). Review of research on educational leadership and management in Asia: A comparative analysis of research topics and methods, 1995–2012. *Educational management administration & leadership*, 43(1): 5-27.
- Hallinger, P., & Kovačević, J. (2019). A bibliometric review of research on educational administration: science mapping the literature, 1960 to 2018. *Review of Educational Research*, 89(3): 335-369.
- Hallinger, P., & Leithwood, K. (1998). Unseen forces: The impact of social culture on school leadership. *Peabody Journal of Education*, 73(2): 126-151.
- Hallinger, P., Lee, T.H. T., & Szeto, E. (2013). Review of research on educational leadership and management in Hong Kong, 1995–2012: Topographical analysis of an emergent knowledge base. *Leadership and Policy in Schools*, 12(3): 256-281.
- Hare, D. (1996). *Theory development in educational administration*. UMI Microform 9624189.
- Heck, R.H., & Hallinger, P. (2005). The study of educational leadership and management: Where does the field stand today?. *Educational Management Administration & Leadership*, 33(2): 229-244.
- Hosseingholizadeh, R., Ahanchian, M., Kuhsari, M., & Nofarešti, A. (2017). Experience of reviewing the curriculum of educational management in Ferdowsi University of Mashhad. *Higher Education Letter*, 10 (40): 97-124.
- Hosseingholizadeh, R., Sharif, A., & Kerman, N. T. (2021). A systematic review of conceptual models and methodologies in research on school principals in Iran. *Journal of Educational Administration*. 59 (5): 564-581.
- Kovačević, J., & Hallinger, P. (2020). Finding Europe's niche: science mapping the knowledge base on educational leadership and management in Europe, 1960–2018. *School Effectiveness and School Improvement*, 31(3): 405-425.
- Mazlumi, A., Khalkhali, A., & Shakibaei, Z. (2020). Evolution of educational management knowledge in Iran. *Modern Thoughts in Education*, 15 (4): 119-137.

- Mohseni, H. (2019). Educational Management Rethinking Studies in the Last Two Decades: Lessons for the Future. *School Management Quarterly*, 7 (4): 135-177.
- Nazarzadeh Zare, M., Jamali, A., Aryan, M., Skorchi, R., & Nasiri Firooz, A.S. (2014). Comparison of Iranian scientific productions with rival Middle Eastern countries in the field of education. *Journal Caspian Scientometrics*, 1 (2): 22-31.
- Nemati, S., Shirbegi, N., Azizi, N., & Grandson of Ibrahim, A. (2020). Representation of the identity of the field of educational management in Iran with emphasis on articles published in specialized journals. *Management and planning in educational systems*, 13 (1): 225-262.
- Oplatka, I. (2008). The field of educational management some intellectual insights from the 2007 BELMAS national conference. *Management in Education*, 22(3): 4-10.
- Oplatka, I. (2010). *The legacy of educational administration: A historical analysis of an academic field*. Peter Lang.
- Oplatka, I. (2018). *The legacy of educational administration: A historical analysis of an academic field*. Translated by Nasser Shirbegi, Tehran: Contemporary Effects.
- Oplatka, I. (2020). *The Knowledge Base in the Field of Educational Administration and New Field Members*. Oxford Research Encyclopedia of Education. Retrieved 31 Mar. 2021, from <https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-636>.
- Orucu, D. (2006). *An Analysis of the Present State of Educational Administration Scholarship in Turkey from the Perceptions of the Scholars in Ankara*. (Doctoral dissertation, Middle East Technical University, 2006)
- Özdemir, M. (2011). Educational Administration: A Science at the Intersection of Public Administration and Business Administration. *Amme Idaresi Dergisi*, 44(2): 29-42.
- Pakdaman, H., Alami, F., & Ghahremani, M. (2020). Investigating Educational Management Transformations: A Qualitative Study. *School Management Quarterly*, 8 (3): 439-458.
- Pounder, D.G. (2000). A discussion of the task force's collective findings. *Educational Administration Quarterly*, 36(3): 465-73.
- Raadi Afsouran, N., & Nasr, A. (2015). Study of methodological preferences of researchers in the field of educational management in Iran and the West, and the future of research method in it. *Educational Sciences*, 22 (2): 55-78.
- Rašte Moghadam, A. (2018) Four Climates of Educational Management Knowledge, a Historical date Approach. *Foundations of Education*, 16 (8): 49-65.
- Rašte Moghadam, A., Abbas Poor, A., & Jalali Dizeji, A. (2016). Reflection on Global Scientific Legacy of Educational Management. *Management and planning in educational systems*, 9(16): 51-64.
- Riehl, C., Larson, C.L., Short, P.M., & Reitzug, U.C. (2000). Re-conceptualizing research and scholarship in educational administration: learning to know, knowing to do, doing to learn. *Educational Administration Quarterly*, 36(3): 391-427.
- Samadzadeh, H. (2013). A study of the status of educational management in Iran from the perspective of faculty members of Islamic Azad University, a qualitative study. *Managing Education in Organizations*, (2): 71-94.
- Sammons, P., Hillman, J., & Mortimore, P. (1995). *Key Characteristics of Effective Schools: a Review of School Effectiveness Research*. Report by the Institute of Education, University of London, for the Office for Standards in Education.
- Sattari, A., Khodabandelo, R., & Lashgari, M. (2021). Study of research trends in management with emphasis on the concept of leadership and its implications in leadership

and educational management: A bibliographic analysis. *Management and planning in educational systems*, 13 (2): 121-148.

Siddaway, A.P., Wood, A.M., & Hedges, L.V. (2019). How to do a systematic review: a best practice guide for conducting and reporting narrative reviews, meta-analyses, and meta-syntheses. *Annual review of psychology*, 70: 747-770.

Tian, M., & Huber, S.G. (2019). Mapping the international knowledge base of educational leadership, administration and management: a topographical perspective. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 1-20.